

IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
Mykolas Romeris University, Lithuania

KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO AIŠKINIMO BYLA M. RÖMERIO DIENORAŠČIUOSE. V DALIS: GRĮŽUS Į LIETUVĄ

The Case of Interpretation of the Statute of the Memel Territory
in the Diaries of M. Römeris. Part V: After Returning to Lithuania

„[...] rinktiniam teisininkų ir inteligentų būreliui konfidencialų pranešimą apie Hagos Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Tribunolo 1932.VIII.11 sprendimą Klaipėdos byloje. Pranešimas lies teisinį šio sprendimo analizą. Pranešimas bus grynai ir griežtai konfidencialus, tiktai pakviestiems asmenims.“
(M. Römerio raštas V. Biržiškai F163-515)

SUMMARY

M. Römeris became an *ad hoc* judge of the Permanent Court of International Justice in the case of interpretation of the Statute of the Memel Territory. He devoted a lot of pages to this case in his diaries. In them, the lawyer reveals not only the details of the trial, but also his inner experiences regarding the outcome of the case and its influence on the further legal relations between Greater Lithuania and the Memel Territory. Due to the abundance of material, this study consists of a cycle of four articles: „The Origin of the Case and Preparation for the Court“; „In the Permanent Court of International Justice“; „In the Permanent Court of International Justice: Is it Possible to Remove from the Office the President of the Directorate?“; „In the Permanent Court of International Justice: Decision“, „After Returning to Lithuania“, „The Court and Judges“. The whole series is called „Case of Interpretation of the Statute of the Memel Territory in the Diaries of M. Römeris“. In this article, we present the echoes of the decision made in the case of the interpretation of the Statute of the Memel Territory in Lithuania and abroad and M. Römer's activities, implementing the theses of the Permanent Court of International Justice decision in Lithuanian legal order.

RAKTAŽODŽIAI: M. Römerio dienoraščiai, Klaipėdos kraštas, statutas, Tarptautinio Teisingumo Teismas.

KEY WORDS: diaries of M. Römeris, Klaipėda Region, Statute, Court of International Justice.

SANTRAUKA

M. Römeris tapo Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėju *ad hoc* Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Šiai bylai nagrinėti jis skyrė nemažai dėmesio. Dienoraščiuose teisininkas atskleidžia ne tik bylos nagrinėjimo detales, bet ir savo vidinius išgyvenimus dėl bylos baigties, dėl to, kokios įtakos ji turės tolesniems Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto teisiniam santykiams. Dėl medžiagos gausos šis tyrimas suskirstytas į šešių straipsnių ciklą: *Bylos kilmė ir rengimasis Teismui; Nuolatiname Tarptautinio Teisingumo Teisme; Nuolatiname Tarptautinio Teisingumo Teisme: ar galima atšaukti iš pareigų Direktorijos pirmininką?; Nuolatiname Tarptautinio Teisingumo Teisme: sprendimas, Grįžus į Lietuvą bei Teismas ir teisėjai*. Visas straipsnių ciklas pavadintas *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose*. Šiame straipsnyje pristatome Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje priimto sprendimo atgarsius Lietuvoje ir užsienyje, taip pat supažindiname su M. Römerio veikla, realizuojant Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimo tezes Lietuvos teisės aktuose.

IVADAS

Šis straipsnis yra penktasis iš straipsnių ciklo *Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla M. Römerio dienoraščiuose*. Šio ciklo tikslas – atskleisti Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos detales taip, kaip jas matė, pristatė ir aprašė M. Römeris savo dienoraščiuose. Dienoraščių autorius rašė ne tik apie nagrinėjamos bylos eigą, procesą, teisėjų diskusijas, bet ir apie vidinius teisėjo išgyvenimus, aptarė aspektus, dėl kurių priimti vieni ar kiti sprendimai, teisėjo nepriklausomumą, dvilypį teisėjo *ad hoc* vaidmenį, teisėjų intelektualinį karą, kovojant už tai, kad kiekviena iš tezių būtų įtraukta į galutinį Teismo sprendimą. Taigi, penktajame ciklo straipsnyje pasakojama, kaip Lietuvoje, Berlyne ir pačioje Hagoje buvo reaguojama į galutinį sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Be to, straipsnyje aptariama M. Römerio veikla,

susijusi su Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau – Teismas arba Teisingumo Teismas) sprendimo tezių realizavimu Lietuvos teisės aktuose. Visa tai svarbu, siekiant suvokti, kaip vystėsi Lietuvos konstitucinės, administracinės bei tarptautinės teisės doktrina ir kokia buvo Lietuvos valstybingumo raida.

Rašant penktąjį ciklo straipsnį, naudotasi lietuvių kalba dar nepublikuotais fragmentais iš M. Römerio dienoraščių. Atliekant tyrimą, pasitelkti aprašomasis, istorinis, analitinis bei dokumentų analizės metodai. Mokslinė straipsnio bazė sudaryta iš Lietuvos mokslų akademijos medžiagos, saugomos Vrublevskių rankraščių skyriaus 138 fonde (Römerių giminės aktai), 163 fonde (Biržiška Vaclovas) ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus 75 fonde (Mykolas Römeris).

PO TEISINGUMO TEISMO SPRENDIMO

M. Römeris nenorėjo į Kauną grįžti kartu su V. Sidzikausku, nes šis jų atvykimą norėjo paversti triumfu, kad žmonės pasitiktų stotyje, gal net su ovacijomis.

Dienoraščių autorius aiškino, jog ovacijos netinkamos teisėjui, jis nenorėjo turėti nieko bendro su Lietuvos Vyriausybės atstovo laurais. M. Römeris buvo

įsitikinęs, kad Lietuvos atstovo nuopelnai – ne tik jo, bet ir J. Robinzono bei A. N. Mandelštamo nuopelnas. Taip po truputį buvo formuojama viešoji nuomonė Kaune. Tuo užsiėmė Užsienio reikalų ministerija bei dienraštis *Lietuvos aidas*. M. Römeris net neabejojo, kad laurus, atsivežtus iš Hagos, karjeros bei politiniais tikslais dalysis V. Sidzikauskas, D. Zaunius ir tautininkai. Jis tai laikė politinėmis spekuliacijomis ir pabrėžė, kad svarbiausiuose bei vertingiausiuose Teisingumo Teismo sprendimo teiginiuose ir motyvacinėje dalyje pateikta mažai argumentų, kuriais V. Sidzikauskas naudojosi Teismo posėdžiuose. M. Römeris apie Teismo sprendimą rašė:

Tai nei mano asmeninis, nei V. Sidzikausko nuopelnas, tai sudėtingo teismo darbo rezultatas, tai yra kolektyvinių teisėjų pastangų rezultatas. Sunku paneigti, kad V. Sidzikauskas su savo bendražygiais padarė maksimaliai tai, kas priklausė padaryti, ir kad apskritai buvo įgudęs, negalima paneigti ir to, kad viena ar kita motyvų formuluotė ir net sprendimo dispozicijoje priklauso man, bet savintis kažkieno nuopelnus dėl sprendimo yra apgavystė (t. 34, 1932-08-09, l. 361).

Dieną prieš paskelbiant galutinį Teisingumo Teismo sprendimą J. Merkys, ELTOS korespondentas, paėmė interviu iš teisėjo *ad hoc*. Sprendimo tekstą su motyvų santrauka planuota perduoti telefonu į Kauną, kad rugpjūčio 11 d. būtų apie tai paskelbta per žiniasklaidos priemones. Praėjus kelioms valandoms po Teis-

mo sprendimo paskelbimo, M. Römerį pasveikino Policijos departamento vadovas ir dienraščio *Lietuvos aidas* redaktorius – visi jau žinojo apie sprendimą bei jo motyvus (t. 34, 1932-08-11, l. 362).

Ne tik Lietuvos, bet ir vokiečių žiniasklaida rašė apie Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą. M. Römeris į Lietuvą grįžo per Berlyną, tad pirkto laikraščius ir skaitė. Lietuvos pergalės įspūdis buvo dar didesnis dėl to, kad Vokietija niekaip nesitikėjo pralaimėjimo. Vokiečių žiniasklaidoje atsiliepta apie šį sprendimą su panieka, neslepiant nepasitenkinimo. Buvo puolamas Teisingumo Teismas, sprendimas įvardytas politiniu, šališku, neatsižvelgiančiu į tarptautinę teisę, teisėjai kaltinti pasidavimu frankofiliniam spaudimui. Dienoraščiuose antraštės šaukte šaukė: „Hagoje nebėra teisėjų!“, „Sprendimo, kuriuo tyčiojama iš įstatymo, vokiečiai niekada nepripažins!“ Laikraščiuose buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad sprendimu „vokiškoji“ Klaipėda atiduodama „lietuviškojo barbarizmo“ malonei žadant, jog šis vokiškos žemės gabalas bus atimtas iš Lietuvos ir inkorporuotas į Reichą. Tai turėjo tapti nacionaline vokiečių programa (t. 34, 1932-08-12, l. 362). M. Anyšas apie vokiečių reakciją į Teismo sprendimą taip atsiliepė: „Teismo sprendimas kuriam laikui tiesiog pribloškė Klaipėdos krašto provokiškus veikėjus; truko keletas dienų, kol jų laikraštis „Memeler Dampfboot“ vėl šiek tiek susiorientavo šioj nelauktoj ir naujoj padėtyj“ (Anyšas 87).

LIETUVOJE

Grįžęs į Lietuvą, M. Römeris iš karto išgirdo, kad Lietuva sprendimą priėmė

entuziastingai (t. 34, 1932-08-12, l. 362). Teisingumo Teismo sprendimas Kaune

paliko didžiulį įspūdį. Lietuvos gyventojai nesitikėjo, kad Tarptautinis teismas pritaris Lietuvos pozicijai. Jie, pasak dienoraščių autoriaus, niekaip negalėjo patikėti, kad mažytė valstybė, apkaltinta pasaulio magnatų, ras teisybę. Teisėjas *ad hoc* rašė, jog sutikti draugai jį sveikino, žmonės gatvėje jį atpažindavo, namuose lankėsi žurnalistai (t. 34, 1932-08-13, l. 363). Buvo atostogų įkarštis, tačiau rugpjūčio 14 d. M. Römeris, susitikęs su V. Biržiška, P. Leonu, M. Sleževičium, rektoriumi V. Čepinskiu, pasakojo jiems apie savo vizitą Hagoje (t. 34, 1932-08-14, l. 363).

Apskritai grįžęs į Lietuvą M. Römeris ne tik uždaruose susitikimuose pasakojo apie Klaipėdos klausimą, bet ir skaitė pusiau uždaras paskaitas politikams, valstybės tarnautojams bei studentams, rašė publicistinius, mokslinius straipsnius lietuvių ir prancūzų kalbomis. Be to, jis priklausė Klaipėdos reikalų konsultantų komisijai, taip pat dalyvavo rengiant Teismų santvarkos įstatymą. Įgyvendinant šias veiklas, didelės įtakos turėjo Teisingumo Teismo nustatytos tezės Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Toliau apžvelgiame šią M. Römerio veiklą.

Rugpjūčio 15 d. vakare Kauno miesto teatre buvo surengtas mitingas, skirtas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylai. Čia kalbėjo V. Sidzikauskas ir D. Zaunius. V. Sidzikauskas pristatė bylą šiek tiek asmeniškai, priskirdamas sau kai kuriuos nuopelnus. M. Römeris nedalyvavo šiame mitinge, nes, jo nuomone, taip nederėjo elgtis teisėjui, dalyvavusiam nagrinėjant bylą, taip pat jis nenorėjo būti ir tarp žiūrovų, kad nesukeltų ovacijų, nes taip, jo nuomone, teisėjui irgi nederėjo elgtis (t. 34, 1932-08-15, l. 364).

Rugsėjo 2 d. M. Römeris Valstybės Tarybos narių ir pranešėjų susirinkime

pateikė konfidencialios informacijos apie posėdžių eigą ir sprendimo rengimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje (t. 34, 1932-09-02, l. 373). Taip pat vėliau M. Römeris dar ne kartą Valstybės Tarybos nariams pasakos apie tai, kaip byla buvo nagrinėjama teisme (t. 34, 1932-10-07, l. 389). Tą mėnesį M. Römeris nematė valstybės pareigūnų, nes buvo Bagdoniškyje, tačiau parašė valstybės vadovui pranešimą apie bylos nagrinėjimą Hagoje. Respublikos Prezidentas atsakė į Bagdoniški, dėkodamas teisėjui *ad hoc* už darbą Teisingumo Teisme (ten pat).

SUSITIKIMAS SU VALSTYBĖS VADOVU. Spalio 6 d. M. Römeris susitiko su valstybės vadovu. Per šį susitikimą detalčiai papasakojo apie teisėjų debatus prieš priimant galutinį sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Pasidalijo žiniomis apie teisėjų „sroves“: septynių teisėjų grupę, dar vadinamą Versalio grupe, dvi opozicijos sroves (nuosaikiąją ir radikaliąją) ir centrinę srovę, kurią sudarė du teisėjai iš Azijos ir italas. Prezidentas išklauses pasakė keletą dalykų. Pirmą, jam atrodė, kad ir žiniasklaida, ir Lietuvos akademinė visuomenė per mažai dėmesio skyrė šiai bylai nagrinėti, jis tikėjosi, jog žurnalas *Vairas* dedikuos visą numerį Klaipėdos krašto atgavimo dešimtmečiui; antra, valstybės vadovas nurodė, kad norėtų inicijuoti specialios komisijos Klaipėdos krašto reikalams sudarymą – joje turėtų būti svarstomi visi Klaipėdoje kylantys klausimai, taip pat padarytos teisinės išvados dėl Teisingumo Teismo sprendimo. Numantyta, kad vienas iš neatidėliotinų šios Komisijos darbų – parengti Statutinio Teismo įstatymą, apie kurį užsiminama vienoje iš atskirųjų nuomonių (t. 34, 1932-10-07, l. 389; Klaipėdos kraš-

to statuto aiškinimo byla Hagos Tribuno 1932: 282–286).

PASKAITOS. M. Römeris planavo perskaityti konfidencialų pranešimą, skirtą atrinktiems teisininkams ir kitų specialiųjų asmenims, apie Teisingumo Teismo sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Teisių fakultetui pritarus, pranešimą planuota skaityti 1932 m. spalio 16 d. Teisių fakulteto bibliotekoje (Donelaičio ir Mickevičiaus gatvių kampas) (M. Römerio raštas V. Biržiškai F163-515).

Dienoraščiuose teisininkas nurodė, kad 1932 m. spalio 16 d. jis perskaitė „konfidencialią“ paskaitą. M. Römeris akcentavo, jog nepriimtina, kad teisėjas viešai pasakotų apie teismo priimtą sprendimą dėl bylos, kurią nagrinėjant jis pats dalyvavo. Tai M. Römeriui atrodė keista, neatitiko teisėjų diskusijų, svarstymų konfidencialumo principo. Taigi lietuvis suvokė, kad jis, kaip nacionalinis teisėjas Teisingumo Teisme, nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą, negalėjo nei sakyti viešųjų kalbų, nei žiniasklaidoje aptarinėti, kaip buvo priimtas sprendimas. Kita vertus, M. Römeris buvo įsitikinęs, kad, norint visapusiškai suprasti sprendimą, atskiras tezes, išreikštas rezoliucijose arba motyvacinėje sprendimo dalyje, nepaprastai svarbu suvokti psichines prielaidas, kuriomis grindžiami atskiri teiginiai ir įvairios, vykstant sprendimo priėmimo procesui, išryškėjusios nuomonės. O Lietuvai, pasak M. Römerio, ypač aktualu, kad Teismo priimtas sprendimas būtų tinkamai suprstas, nes šis sprendimas yra teisinis pagrindas plėsti santykius su Klaipėdos kraštu, todėl teisėjo *ad hoc* turima informacija buvo neįkainojama. Tinkamai suprasti sprendimą buvo svarbu dar ir dėl to, kaip pažymėjo M. Römeris, kad Teis-

mo sprendimas buvo kompromisinis, nes, priimant šį sprendimą, nė viena iš teisėjų srovių neturėjo absoliučios daugumos, todėl negalėjo diktuoti savo valios.

Iki tol dienoraščių autorius tik per privačius pokalbius informavo kelis žmones apie bylos nagrinėjimo eigą Hagoje. Teisių fakulteto profesorius A. Janulaitis pasiūlė perskaityti paskaitą Teisių fakultete. M. Römeris sutiko. Fakulteto taryba taip pat pritarė šiai idėjai. Griežtai laikydamasis konfidencialumo principo, fakulteto sekretoriatas išsiuntinėjo kvietimus. Paskaitoje dalyvavo šie asmenys: Ministras Pirmininkas J. Tūbelis, ministrai K. Šakenis, V. Vileišis ir B. Giedraitis, valstybės kontrolierius V. Matulaitis, profesoriai P. Leonas, A. Janulaitis, V. Mačys, V. Biržiška, S. Bieliackinas, Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas A. Kriščiukaitis, Lietuvos banko valdytojas V. Jurgutis, statistikos docentas A. Rimka, politinės ekonomijos dėstytojas P. Šalčius, ekonomikos dėstytojas V. Jungferis, būsimasis teisingumo ministras A. Tamošaitis, Finansų ministerijos referentas V. Juodeika, Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultas T. Petkevičius, baudžiamosios teisės docentas V. Stankevičius, Teologijos-filosofijos fakulteto dekanas kun. P. Kuraitis, Matematikos ir gamtos fakulteto dekanas Z. Žemaitis, Medicinos fakulteto dekanas V. Lašas, Evangelikų teologijos fakulteto dekanas P. Jakubėnas, Respublikos Prezidentas K. Grinius, generolas J. J. Bulota, buvęs juriskonsultų komisijos pirmininkas, Lietuvos mokesčių istorijos dėstytojas A. I. Darevskis-Verha, būsimasis Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultas ir Valstybės Tarybos žinovas bendradarbis D. Krivickas, advokatai V. Fridšteinas, Z. Toliušis, Užsienio reikalų mi-

nisterijos patarėjas J. Robinzonas, Vyriausiojo Tribunolo vicepirmininkas M. Čepas, Vyriausiojo Tribunolo valstybės gynėjas J. Kalvaitis, Kariuomenės teismo valstybės gynėjas E. Vimeris, būsimasis Krašto apsaugos ministras P. Šniukšta, socialdemokratų lyderis S. Kairys, Krikščionių demokratų lyderis L. Bistras, buvęs Kauno burmistras J. Vileišis, Kauno burmistras A. Gravrogkas, lenkų visuomenės veikėjas K. Jančevskis, Valstybės Tarybos narys L. Ciplijauskas, Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktorius S. Lozoraitis, Teisingumo ministerijos generalinis sekretorius P. Brazaitis, Vidaus reikalų ministerijos generalinis sekretorius B. Štencelis, Lietuvos valstiečių liaudininkų partijos narys V. Kvieska, buvęs Klaipėdos krašto gubernatorius A. Merkys, *Lietuvos Aido* redaktorius V. Gustainis, Evangelikų teologijos fakulteto vienas iš įkūrėjų V. Gaigalaitis, spaudos referentas Klaipėdos gubernatūroje V. Dovilas, Vyriausiojo štabo viršininkas P. Kubiliūnas, ELTA direktorius E. Turauskas ir kiti. Iš viso buvo pakviesta apie 70 žmonių. Paskaita truko dvi valandas. M. Römeriui atrodė, kad žmonėms buvo įdomu (t. 34, 1932-10-16, l. 394).

Vėliau teisėjas *ad hoc* perskaitė paskaitą Studentų akademiniėje teisininkų ir ekonomistų asociacijoje. Paskaita ir vėl buvo apie Teisingumo Teismo sprendimą Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Sutarta, kad šios paskaitos turinys nebus viešinamas spaudoje. Paskaitos klausėsi bent šimtas žmonių. M. Römeris tvirtino, jog iš esmės atkartoją anksčiau skaitytą paskaitą, dar kartą pasakodamas apie tai, kaip skyrėsi Teismo teisėjų požiūriai į Klaipėdos teisinį santykį su Lietuvos Respublika, tačiau, be sprendimo

ideologinių veiksnių analizės, dienoraščių autorius pristatė ir sprendime įtvirtintas pagrindines tezes. M. Römeris prisipažino, kad šią paskaitą skaitė energingai, temperamentingai ir iškalbingai. Publika ją „apdovanojo ilgai trunkančiais plojimais“ (t. 34, 1932-12-04, l. 419).

Dar ilgai M. Römeris skaitė viešas paskaitas Klaipėdos krašto klausimais. Antai švenčiant Lietuvos akademinių draugijų sąjungos Vilniui ir Klaipėdai įsteigimo metines, teisininkas perskaitė paskaitą *Klaipėdos klausimas tarptautiniame forume*. Joje minėjo ir Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą, pabrėždamas, kad Lietuva turi būti negailestingai aktyvi (t. 35, 1934-01-21, l. 124). Paskaitoje M. Römeris vartojo tokius žodžius: „valstybinė vienybė“, „nacionalinis interesas“ ir pan. Ši paskaita susilaukė plojimų. Jos tekstas buvo išspausdintas dienraštyje *Lietuvos aidas* ir beveik pažodžiui atkartotas per Kauno radiją (t. 35, 1934-01-25, l. 126). Žmonės šiltai sveikino šios kalbos autorių (t. 35, 1934-01-30, l. 129). Klaipėdoje visuotiniame draugijos *Aukuras* susirinkime teisininkas skaitė paskaitą *Klaipėdos lietuviybė kaip Europos šiaurės rytų pacifikacijos elementas* (t. 35, 1934-05-03, l. 348). Per Klaipėdos šventę universitete M. Römeris skaitė paskaitą, pavadintą *Lietuva ir Baltijos problema*. Autorius prisipažino, kad visų šių paskaitų esmė ta pati – kovoti už Klaipėdos kraštą, ginant Baltijos jūros laisvę:

[L]ietuvos orientacija negali skirtis nuo Baltijos; tai istorinė orientacija, reikalaujanti solidarumo su kitomis šio solidarumo apimtomis laisvomis Baltijos jūros šalimis [...]. Lietuvos Pabaltijo politikos įgyvendinimo metodu gali būti tik laisvų Baltijos pajūrio šalių – Lietuvos, Latvijos ir Estijos – sąjunga, o vėliau solidarūs požiūris į

šią organizuotą sąjungą Lenkijos atžvilgiu, jeigu Lenkija atsisako savo imperialistinio metodo (t. 35, 1935-01-21, l. 307).

Rotary klube teisininkas taip pat skaitė paskaitą, pavadintą *Statutinis funkcinis vakuumas autonominiame Klaipėdos krašte* (t. 35, 1935-03-12, l. 332). Vėliau tą paskaitą kartojo dar du kartus (1935-05-08, l. 360). Paskaitos sukeldavo susidomėjimą ir susilaukdavo klausytojų padėkų bei pagyrų. Buvo perskaitytos trys paskaitos Paryžiaus universiteto Teisės fakultete šiomis temomis: *Lietuvos suvereniteto Klaipėdos krašte garantijų teisinė sistema, Teisinio vakuomo problema pagal autonominio Klaipėdos krašto statutą, Baltijos regiono susitarimas* (t. 35, 1936-01-29, l. 493).

Tačiau paskaitomis M. Römeris neapsiribojo. Jis rašė ir proginius publicistinius straipsnius. Antai mėnraščio *Vairas* numerio, skirtame Klaipėdos krašto Lietuvoje dešimtmečiui paminėti, buvo išspausdintas jo straipsnis. Šį straipsnį dienoraščių autorius pavadino Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje komentaru. Čia jis analizavo sprendimo motyvus, svarbą, toliau plėtodamas Lietuvos ir Klaipėdos krašto teisinius santykius (t. 34, 1933-01-19, l. 442). 1933 m. antrame ir trečiame mėnraščio *Vairas* numeriuose išspausdintas straipsnis *Haagos sprendimo principai*. Jis buvo pasirašytas, nenurodant visos autoriaus pavardės, tik inicialus M. R. Antrame mėnraščio numeryje taip pat buvo išspausdintas straipsnis *Hagos tribunolo 1932 metų rugpjūčio 11 d. sprendimas ir jo reikšmė Klaipėdos krašto statuto aiškinimui*. Šis straipsnis pasirašytas inicialais S. S. (straipsnio autorė nėra tikra, ar tai M. Römerio straipsnis). Maža to, Klaipėdos krašto klausimais M. Römeris rašė taip pat ir prancūzų kalba. Planuota paskelbti prancūziškai visas

tris Paryžiaus universiteto Teisės fakultete skaitytas paskaitas žurnale *Paryžiaus reviu* (t. 35, 1936-01-29, l. 493).

KLAIPĖDOS REIKALŲ KONSULTANTŲ KOMISIJA. Klaipėdos reikalų konsultantų komisijoje prie Ministrų kabineto buvo diskutuojama apie Statutinio Teismo ir Autonominių valdžios institucijų įstatymų projektus veiklos teisėtumui prižiūrėti. Šiuo atžvilgiu vadovautasi Teisingumo Teismo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylos prielaidomis, reformuojant kai kuriuos dalykus, priimtus, įgyvendinant ankstesnius Valstybės Tarybos parengtus šių įstatymų projektus (t. 34, 1932-10-24, l. 398). Antai M. Römeris rašė, kad anksčiau buvo numatytas, jog centrinė valdžia tiesiogiai įsikiš į autonominių organų veiksmus ar jų neveikimą, taip pažeisdama Statuto nuostatas, o autonominei valdžiai buvo suteikta teisė ginčyti šių įsikišimų teisėtumą Statutiniam Teismui. Pasak dienoraščių autoriaus, Teismo sprendime buvo tezių, neleidžiančių apginti tokios struktūros, todėl suteikta kitokia struktūra. Centrinės valdžios institucija galėjo ginčyti Statutiniam Teismui autonominių organų aktus, Statutinis Teismas galėjo panaikinti šiuos aktus nustatęs, kad jie yra neteisėti. Tik vienu atveju laikytasi tezės apie neteisėtą autonominių institucijų neveikimą, pavojingą viešajai tvarkai ir valstybės saugumui. Jeigu tokio neveikimo požymius patvirtina Statutinis Teismas, centrinei valdžiai leidžiama įsikišti (t. 34, 1932-12-22, l. 423, 1932-12-23, l. 423). Taigi, kaip teigė M. Römeris, griežtai laikantis Teisingumo Teismo sprendimo tezių, planuota, kad centrinė valdžia nesikiš tiesiogiai, o per Krašto gubernatorių ginčys neteisėtus autonominių organų aktus Statutiniam Teismui, kuriam savo ruožtu

autonominiai organai taip pat skųs centrinių valdžios institucijų aktus, pažeidžiančius Krašto statute numatytas Klaipėdos autonomines teises. Statutinis Teismas, nustatęs, kad vienas ar kitas skundžiamas aktas neteisėtas, jį panaikins. Dėl autonominių institucijų neveikimo apsispręsta, kad tik kai kuriais griežtai kvalifikuotais atvejais centrinė valdžia įgis teisę įsikišti. Dauguma šių nuostatų, išskyrus paskutinę dėl neveikimo, pagrįstos Teismo sprendimo motyvais, įskaitant ir atskiras nuomones (t. 35, 1932-06-21, l. 336). M. Römeris laukė, kol bus priimtas Statutinio Teismo bei Autonominių valdžios institucijų veiklos teisėtumo priežiūros įstatymai.

TEISMŲ SANTVARKOS ĮSTATYMAS. Teisingumo Teismo išnagrinėta Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla taip pat turėjo įtakos ir Valstybės Tarybos rengiamiems Teismų santvarkos įstatymo projektams. Pasak M. Römerio, Valstybės Tarybos komisija stengėsi pajungti Klaipėdos kraštą Didžiosios Lietuvos teismų valdžiai, taip susiaurindama jos autonominę teismų sistemą (t. 34, 1932-11-16, l. 409). Labiausiai buvo diskutuojama dėl Klaipėdos įstatyminės teismų kompetencijos: ar ji turėjo būti bendroji teritorinė, ar materialinė, t. y. tų subjektų, kuriems galioja Klaipėdos krašto Seimelio priimti teisės aktai, atžvilgiu (t. 34, 1932-11-28, l. 416). Teismų santvarkos įstatymo klausimas, ypač dėl Klaipėdos krašto prokuratūros ir teisėjų drausmės priežiūros, nagrinėtas gana ilgai. Dėl jo M. Römeriui

teko vykti į Tautų Sąjungą ginti Lietuvos pozicijos dėl Teismų santvarkos įstatymo projekto, kurios nuostatoms, susijusioms su Klaipėdos krašto teismų jurisdikcija, priešinosi Vokietija. Čia teisininkas ir vėl susitiko su britu V. Malkinu, prancūzu M. J. Basdevantu, taip pat teko dalyvauti ir derybose su vokiečiais (t. 35, 1933-10-07, l. 71, 1933-10-09, l. 72). Apie debatus su vokiečių atstovais M. Römeris rašė: „[I]šties Vokietija neturi nuosaikumo ir siekia, kad Lietuva kiekvienam užsakymui Klaipėdoje gautų... Vokietijos pritarimą. Bet tada Vokietija taptų Lietuvos valstybinio suvereniteto virš Klaipėdos viešpačiais ir šeimininkais. Graži perspektyva!“ (t. 35, 1933-10-10, l. 73).

R. VALSONOKAS: LIETUVIAI IR PERGALĖ KLAIPĖDOS KRAŠTO STATUTO AIŠKINIMO BYLOJE. Protarpiais M. Römerį aplankydavo R. Valsonokas, knygos *Klaipėdos problema* autorius. Kartą jis pastebėjo, kad lietuviai nedemonstravo pergalės Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje, be to, dar visuomenėje išryškėjo nuomonė, jog lietuvių pergalė neturi didelės reikšmės, Teisingumo Teismo sprendimas – menkavertis dalykas. Tai labai mėgo kartoti ir vokiečiai. R. Valsonoko nuomone, Lietuva psichologiškai neišnaudojo sprendimo Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje padarinių. Tokia jo nuomonė buvo pagrįsta faktu, kad per dešimtmetį taip ir nesugebėta Didžiosios Lietuvos suartinti su Klaipėdos kraštu, greičiau atvirkščiai – įvyko dar didesnė Krašto germanizacija (t. 34, 1933-02-26, l. 461).

IŠVADOS

Grįžęs į Lietuvą, M. Römeris siekė kaip įmanoma greičiau realizuoti sprendimo

Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje tezes nacionaliniuose teisės aktuose, ypač

rengiant Statutinio Teismo įstatymą bei Teismų santvarkos įstatymą. Jis nemažai rašė ir kalbėjo apie Klaipėdos krašto reikšmę Lietuvai, jai tapus viena iš Baltijos valstybių, ir apie tai, kad Teisingumo Teismo sprendimas turi normalizuoti teisinius

Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto santykius, netgi atverti naujas perspektyvas, ragindamas Lietuvos gyventojus būti aktyvius. Dienoraščių autorius rašė ir pasakojo apie Klaipėdos krašto problemas ne tik lietuviškai, bet ir prancūziškai.

Literatūra

- Anysas Martynas. 1978. *Kova dėl Klaipėdos. Atsiminimai 1927–1939*. Čikaga: Kultūrai remti draugija.
- Čia tartas teisingumo žodis Klaipėdos byloje; Aukščiausiasis Teismas pasakė savo žodį; Sprendimas padarė galą Klaipėdos klausimui; Po Hagos teismo sprendimo Klaipėdos byloje; Paskaitos apie Hagos sprendimą; Hagos tribunolas pripažino Lietuvos tezes Klaipėdos byloje, *Lietuvos aidas*, 1932 m. rugpjūčio 12 d., Nr. 182 (1557): 1–4.
- Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byla Hagos Tribunole*. 1932. Kaunas: Užsienio reikalų ministerijos leidinys.
- Lietuva teisinga Hagos teismo nutarimu, *Dienos naujienos*, 1932 m. rugpjūčio 12 d., Nr. 183 (405): 1–2.

- M. R. 1933. Haagos 1932.VIII.11 sprendimo principai, *Vairas* 2: 183–193.
- M. R. 1933. Haagos sprendimo principai, *Vairas* 3: 285–295.
- S. S. 1933. Hagos tribunolo 1932 metų rugpjūčio 11 d. sprendimas ir jo reikšmė Klaipėdos krašto statuto aiškinimui, *Vairas* 2: 194–207.
- Užsienio reikalų ministras atsiveikino su bylomis dėl Klaipėdos; Kaip Haga ieškojo tiesos; Teismui tarus savo žodį, *Lietuvos aidas*, 1932 m. rugpjūčio 16 d., Nr. 184 (1559): 1–3.
- Vokietija ir Haagos teismo sprendimas; Haagoje laimėjome!.. *Trimitas*, 1932 m. rugpjūčio 18 d., Nr. 34: 665–666.

Teisės aktai

- Lietuvos Valstybės Konstitucija. 1928. *Vyriausybės žinios*, 275–1778.
- Lietuvos ir Britų Imperijos, Francūzijos, Italijos ir Japonijos Konvencija dėl Klaipėdos Teritorijos. 1924. *Vyriausybės žinios*, 169–1186.

Teismų praktika

- Sprendimas Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Teismas. 1932. A/B. Nr. 49.

Nuorodos

- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius: Fondas 138 – Rōmerių giminės aktai, saug. vien. 2260 (t. 34).
- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius: Fondas 163 – Biržiška Vaclovas, saug. vien. 515.
- Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius: Fondas 75 – Mykolas Rōmeris, saug. vien. 11 (t. 35), 12 (t. 36), 12 (t. 37), 20 (dienoraščių fragmentai), 22 (dienoraščių fragmentai).